

Черненко Інна Олександрівна,

аспірант, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2,
<https://orcid.org/0000-0002-9189-6652>

Chernenko Inna Oleksandrivna,

Postgraduate Student, Interregional Academy of Personnel Management, 03039, Kyiv, Frometivska str., 2,
<https://orcid.org/0000-0002-9189-6652>

Близнюк Андрій Станіславович,

доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри соціальної філософії та управління Державного податкового університету, <https://orcid.org/0000-0001-8768-5177>

Bliznyuk Andrii Stanislavovych,

Doctor of State Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Philosophy and Management of the State Tax University, <https://orcid.org/0000-0002-9189-6652>

КОНСТИТУЦІЙНА СУТНІСТЬ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЯК ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Конституція України, як і переважна більшість конституцій демократичних держав, закріпила основні принципи, на яких будується взаємодія влади та громадянського суспільства та забезпечується свобода дій громадян та їх об'єднань у процесі такої взаємодії, що в цілому дозволяє говорити про наявність в українській системі публічного управління необхідного нормативного фундаменту для інституціоналізації громадського контрольного механізму.

Враховуючи відсутність текстуального формулювання поняття громадського контролю в Конституції України, слід зробити висновок, що громадський контроль сам по собі детермінований наявністю конституційних норм, що закріплюють суспільні відносини, пов'язані з формуванням, агрегуванням і акумулюванням суспільних інтересів та їх зовнішнім вираженням у процесі взаємодії держави та громадян. Проте слід зазначити, що перелік конституційних норм, яких можна вважати основою існування громадського контролю та такими, що сприяють формуванню громадських інтересів, не обмежується лише перерахуванням основних прав і свобод, а передбачає і наявність так званих норм-принципів, які в найбільш загальному вигляді закладають фундамент у розвиток відносин у зазначеній сфері.

Виходячи з зазначеного, конституційну сутність громадського контролю визначають такі елементи системи конституційного права, як основи конституційного ладу та основні права та свободи людини та громадянина.

Мета статті. Метою проведеного в поданій статті дослідження є уточнення конституційної сутності громадського контролю як форми взаємодії публічної влади та інститутів громадянського суспільства.

Методологія. Держава, що будує систему внутрішнього управління на основі владної діяльності народу та концепції народного суверенітету, виключає можливість узурпації та абсолютизації державної влади, появи моноцентричних владних відносин, що у свою чергу передбачає публічне прийняття рішень та дій на основі врахування інтересів та думок суспільства.

У цьому контексті представляється вельми логічним диференціювання в науці публічного управління влади на державну владу, місцеве самоврядування і громадський контроль, які збалансовані за завданнями, спрямованості дії і взаємодоповнюють один одного в системі публічного управління.

Наукова новизна. Уточнено конституційну сутність громадського контролю як форми взаємодії публічної влади та інститутів громадянського суспільства, що визначає його такими ознаками: у якості основної функції, що здійснюється інститутами народовладдя з метою забезпечення відкритості, демократичності та незалежності діяльності органів державної влади; здійсненням не лише за діяльністю органів публічної влади, а й за процедурою їхнього формування, зокрема за перебігом виборчого процесу; застосуванням як до безпосередньо самих органів публічної влади, так і до їх посадових осіб.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє зробити кілька висновків. По-перше, громадський контроль є основною функцією, що здійснюється інститутами народовладдя з метою забезпечення відкритості, демократичності та незалежності діяльності органів державної влади. Конституція України наділяє громадян України правом брати участь у відправленні правосуддя, стосується громадян саме як осіб, які не беруть професійної участі у відправленні правосуддя, у діяльності судової влади; така участь покликана сприяти підвищенню довіри до судової влади, вона є однією з визнаних форм громадського контролю за здійсненням правосуддя через присяжних.

По-друге, громадський контроль може здійснюватися не лише за діяльністю органів публічної влади, а й за процедурою їхнього формування, зокрема за перебігом виборчого процесу. Так, громадські об'єднання у передбаченому виборчим законодавством порядку вправі здійснювати громадський контроль за організацією та проведенням виборів, направляти своїх представників як спостерігачів, у допустимих формах надавати підтримку політичним партіям, що беруть участь у виборах, їх регіональним відділенням та висунутим ними кандидатам.

По-третє, громадський контроль може торкатися як безпосередньо самі органи публічної влади, так і їх посадових осіб. Держава покликана створювати найбільш сприятливі умови для громадського контролю за діяльністю органів публічної влади та їх посадових осіб, забезпечення відкритості їхньої діяльності, надання громадянам повної та достовірної інформації щодо процесу та результату виконання покладених на них функцій. Отже, свобода слова є не тільки гарантованою державою можливістю безперешкодно висловлювати за допомогою усного чи друкованого слова свої судження з різних питань, а й умовою ефективності громадського контролю над діями публічної влади з питань, які мають велике суспільне значення, що зачіпає проблеми соціально-економічного розвитку, вдосконалення роботи державного апарату, боротьби з злочинністю, корупцією тощо.

З вищесказаного, слід дійти висновку у тому, що громадський контроль є однією із найважливіших публічно-правових форм реалізації конституційного принципу народовладдя. Норми Конституції України безпосередньо відбивають і аргументують конституційно-правову природу громадського контролю, обумовлену процесами конституціоналізації суспільних відносин, пов'язаних із взаємодією публічної влади та громадянського суспільства, а також правової інституціоналізації основних форм такого роду.

Ключові слова: громадський контроль, інститути громадянського суспільства, конституція, публічна влада.

THE CONSTITUTIONAL ESSENCE OF PUBLIC CONTROL AS A FORM OF INTERACTION BETWEEN PUBLIC POWER AND INSTITUTIONS OF CIVIL SOCIETY

Abstract. The Constitution of Ukraine, like the vast majority of constitutions of democratic states, established the basic principles on which the interaction between the authorities and civil society is built and freedom of action of citizens and their associations is ensured in the process of such interaction, which in general allows us to talk about the existence of public administration in the Ukrainian system the necessary regulatory foundation for the institutionalization of the public control mechanism. Taking into account the lack of a textual formulation of the concept of public control in the Constitution of Ukraine, it should be concluded that public control in itself is determined by the presence of constitutional norms that establish social relations related to the formation, aggregation and accumulation of public interests and their external expression in the process of state interaction and citizens.

However, it should be noted that the list of constitutional norms, which can be considered the basis of the existence of public control and those that contribute to the formation of public interests, is not limited to the enumeration of basic rights and freedoms, but also includes the presence of so-called norms-principles, which in the most general form establish the foundation for the development of relations in the specified area. Based on the above, the constitutional essence of public control is determined by such elements of the constitutional law system as the foundations of the constitutional system and the basic rights and freedoms of a person and a citizen.

The purpose of the article. The purpose of the research conducted in the presented article is to clarify the constitutional essence of public control as a form of interaction between public power and institutions of civil society.

Methodology. A state that builds a system of internal governance based on the power of the people and the concept of popular sovereignty excludes the possibility of usurpation and absolutization of state power, the emergence of monocentric power relations, which in turn implies public decision-making and actions based on taking into account the interests and opinions of society. In this context, it is very logical to differentiate in the science of public power management into state power, local self-government and public control, which are balanced in terms of tasks, direction of action and complement each other in the public management system. Scientific novelty. The constitutional essence of public control as a form of interaction between public power and institutions of civil society has been specified, which defines it by the following features: as the main function performed by institutions of people's power in order to ensure openness, democracy and independence of the activities of state authorities; implementation not only by the activity of public authorities, but also by the procedure of their formation, in particular by the course of the election process; applying both directly to public authorities themselves and to their officials.

Conclusions. The conducted analysis allows us to draw several conclusions. First, public control is the main function performed by the institutions of people's power in order to ensure the openness, democracy and independence of the activities of state authorities. The Constitution of Ukraine grants citizens of Ukraine the right to participate in the administration of justice, it refers to citizens precisely as persons who do not take professional participation in the administration of justice, in the activities of the judiciary; such participation is designed to promote confidence in the judiciary, it is one of the recognized forms of public control over the administration of justice through juries. Secondly, public control can be exercised not only over the activities of public authorities, but also over the procedure of their formation, in particular over the course of the election process. Thus, public associations have the right to exercise public control over the organization and conduct of elections, send their representatives as observers, and provide support to political parties participating in elections, their regional branches and candidates nominated by them in permissible forms, in accordance with the procedure provided for by the election legislation.

Thirdly, public control can directly affect public authorities themselves, as well as their officials. The state is called upon to create the most favorable conditions for public control over the activities of public authorities and their officials, to ensure the openness of their activities, to provide citizens with complete and reliable information about the process and results of the performance of the functions assigned to them. Therefore, freedom of speech is not only a state-guaranteed opportunity to freely express one's opinions on various issues with the help of the spoken or printed word, but also a condition for the effectiveness of public control over the actions of public authorities on issues of great social importance, affecting the problems of socio-economic development, improving the work of the state apparatus, fighting crime, corruption, etc.

From the above, it should be concluded that public control is one of the most important public-legal forms of implementation of the constitutional principle of people's rule. The norms of the Constitution of Ukraine directly reflect and argue for the constitutional and legal nature of public control, due to the processes of constitutionalization of social relations related to the interaction of public authorities and civil society, as well as legal institutionalization of the main forms of this kind.

Key words: public control, institutions of civil society, constitution, public power.

1. Вступ

Дослідження природи громадського контролю детермінує розгляд питань, пов'язаних із з'ясуванням його конституційної сутності. Необхідність обраного ракурсу проведеного щодо цієї категорії аналізу продиктована також конституційним характером громадської влади та громадянського суспільства, і навіть площинною розвитку відносин, що знаходиться в основі конституційного ладу.

Здається, що з вивчення інститутів публічного управління і явищ якості і відносини предмета визначаються саме правовими нормами, що складають фундамент їхнього існування та розвитку. Виходячи з цього, конституційна сутність громадського контролю як форми взаємодії публічної влади та інститутів громадянського суспільства полягає в обумовленості його існування конституційними нормами, що визначають його внутрішній зміст і місце у системі публічного управління та складають основу його інституційного розвитку. Як було зазначено, питання взаємодії держави й громадянського суспільства перебувають у площині конституційного ладу України, що обумовлено насамперед конституційним визначенням України як демократичної, правової, соціальної держави, яка є суверенною і незалежною. Формою правління у статті 5 Конституції України визначено республіку із закріпленням принципу владної діяльності народу (Конституція України, 1996]. Конституція України є юридично узаконеним балансом інтересів всіх соціальних груп суспільства, мірою досягнутого у суспільстві та державі балансу між владою та свободою.

Громадський контроль виходить з сукупності фундаментальних конституційних принципів, які складають основи конституційного ладу, та у своє чергу визначають характер організації влади у державі та її взаємодію з громадськими інститутами. До них, головним чином, слід віднести парламентсько-президентську республіканську форму правління (Центр демократії та верховенства права, 2020), демократизм, суверенітет народу.

Республіканізм як ідеологія незалежного управління, центральним елементом якого є народ, закладає основи існування громад-

ського контролю у державі. Звичайно, це твердження жодною мірою не заперечує існування контрольного механізму влади з боку інститутів громадянського суспільства. Загальноприйняте трактування республіки як форми правління, в якій влада в державі належить народу, повною мірою відображає наявність контрольних повноважень суспільства, що реалізуються щодо державних органів, що формуються народом, діють у його інтересах та підзвітні йому. Республіканська форма правління ґрунтується на тому, що владні функції мають право здійснювати і народ безпосередньо. Самі органи виникають у результаті оформлення волі народу у вигляді виборів. Аналізуючи особливості республіканської ідеології та її вираження у державному управлінні, слід зазначити, що республіканська форма правління через демократичні інститути суспільства поширюється на всю сферу публічного управління.

2. Характеристика змісту народного суверенітету

Характеризуючи зміст народного суверенітету, О.В. Щербанюк зазначає, що «... народ самостійно, виключно у своїх власних інтересах і абсолютно незалежно від будь-якої соціальної сили здійснює свою владу» (Щербанюк О.В., 2013). Так чи інакше, в організаційному сенсі весь народ не може бути включений до системи державного управління і для існування та функціонування держави необхідна наявність органів, які від імені народу та на користь народу здійснюватимуть владні повноваження.

Республіканська форма організації структури державної влади тісно взаємозалежна з принципом демократизму, виступаючим найважливішою характеристикою правового становища особистості державі, що відбиває специфіку відносин нашого суспільства та держави.

Конституційний принцип владної діяльності народу, закріплений у Конституції України, визначає ключову роль українського народу у здійсненні політичної влади в Україні. Концепція суверенної демократії передбачає, що саме населення вирішує питання формування та функціонування органів влади. Реалізуючи і передаючи повноваження щодо управління державою створюваним органам, народ зовсім

не перестає бути джерелом влади. Його роль у цій якості залишається незмінною, тому будь-яке і, насамперед, інформаційне відокремлення органів державної влади, прагнення закритості має розглядатися як протиріччя конституційної формули владної діяльності народу.

Як слушно зазначає А.О. Янчук, поєднання суверенітету та демократії – це управління державними та громадськими справами самим народом, уповноваженими ним інститутами громадянського суспільства та органами публічної влади, які мають діяти під контролем народу (Янчук А.О., 2014). Іншими словами, функція народу як джерела влади є постійною і може реалізовуватись у різних інституційних формах, в основі яких головним чином знаходиться контрольний механізм. Цю думку підтверджує В.В. Тимошин, вказуючи, що органи публічної влади є найважливішими каналами здійснення владної діяльності народу за умови, що вони сформовані демократичним чином і перебувають під контролем населення (Тимошин В.В., 2011).

Трактування тієї чи іншої держави як демократичної видається вельми абстрактним, оскільки саме поняття демократії характеризується великою кількістю підходів і критеріїв визначення. На думку М.Ф. Головатого, демократія характеризується наявністю певних елементів, що включають «політичну свободу, широке громадське самоврядування, поєднання прямого владної діяльності народу та народного представництва, децентралізацію та поділ влади, а також організовану багатопартійність» (Головатий М.Ф., 2011). Так чи інакше впровадження в систему державного управління демократичних засад говорить про наявність паритетної основи формування владних відносин, що включає як державну владу, так і громадський контроль. Як зазначає О. Богачова, «...державна, яка претендує на демократизм, об'єктивно виступає, хоче вона того чи ні, як представник всього громадянського суспільства» (Богачова О., 2012). Аналізуючи зміст показника держави як демократичної, вона констатує: «Демократичність держави виявляється у цьому, що її організація відкриває громадянам та його об'єднанням можливість впливати на укладання управлінських публічно-владних рішень, домагатися реалізації цих рішень у соціальних інтересах» (Богачова О., 2012).

Державі необхідна система органів, які забезпечують безпосереднє професійне управління суспільними відносинами, але для того, щоб у процесі управління не реалізовувалися

виключно інтереси бюрократичного апарату, необхідна продумана система громадського контролю за його складом і діяльністю та система його відповідальності. Здається, що демократія як основа державного управління та всіх суспільних відносин у державі повинна припускати ціннісний підхід до закріплення правового статусу особистості, наявність різноманітних правових стимулів для формування суспільних інтересів, думок та переконань, прозорість та поліцентричність публічного управління, що передбачає широку опору на думку громадянського суспільства та поєднання та паритетність державної та громадської форм такого управління, включаючи контрольний механізм та взаємну відповідальність держави та громадянського суспільства. Американський дослідник Л. Даймонд вважав, що відповідальність правителів перед керованими і здатність держави реагувати на різні інтереси народу є обов'язковими умовами розвитку демократії в державі (Даймонд Л., 2006). Він виділяв серед ознак ліберальної демократії різноманітні та дієві можливості громадян для вираження та представлення своїх інтересів та цінностей.

Таким чином, лише демократична держава може гарантувати існування реального недекоративного громадського контролю, що сприяє реалізації та захисту прав людини, відкритості державного управління та відповідальності органів державної влади.

3. Поняття демократії та народовладдя

Поняття демократії тісно пов'язане з категорією «народовладдя», що часто призводить до розгляду їх у науковій літературі як синонімічних. Однак, з погляду публічного управління, все ж таки слід диференціювати дані дефініції, визначаючи демократію та народовладдя як ціле та його частину. Ю. Мірошніченко народовладдя сприймає як одну із суттєвих ознак демократії (Мірошніченко Ю., 2012). Дуже часто в конституційній теорії використовується поряд із народовладдям категорія «народний суверенітет», яке нерідко також використовується як синонім. Розглядаючи проблему співвідношення даних понять, О.В. Щербанюк зазначає таке: «це близькі поняття, але не тотожні. Народовладдя – влада народу, демократія – це верховенство та повновладдя народу. Суверенітет народу – це конституційний принцип організації та функціонування влади народу» (Щербанюк О.В., 2013). Він визначає владу народу як його самоорганізацію, що здійснюється «з метою управління своїми справами у вигляді прийняття загальнообов'язкових рішень та вико-

ристання організаційних механізмів і процедур, що передбачають участь у здійсненні владних функцій самого народу, та утворених ним органів» (Щербанюк О.В., 2013). Здійснення влади, на його думку, означає процес управління справами суспільства держави, окремих територій, об'єднань людей (Щербанюк О.В., 2013).

Контроль у загальноновизнаному розумінні є однією з основних форм реалізації влади, що передбачає набір різноманітних контрольних способів та засобів у системі управління суспільними відносинами. Фактично влада народу немислима без громадського контролю, який є своєрідним каналом зовнішнього вираження інтересів та волі громадян та їх асоціацій. Загальнотеоретичний підхід до практичного втілення народовладдя в державі передбачає його реалізацію у двох формах: прямій (безпосередній) демократії, яка є сукупністю конституційно-правових інститутів, за допомогою яких населення саме безпосередньо здійснює владу в державі (вибори, референдум, громадські обговорення тощо), і представницької демократії, яка є реалізацією влади народу через представницькі установи, головним чином, парламент.

У конституційному механізмі народовладдя, на думку Ю. Мірошніченко слід виділяти інститути здійснення влади (вибори та референдум), які мають імперативний характер, та інститути участі у владі (мітинги, демонстрації, обговорення, звернення громадян), які є консультативними, тобто мають необов'язковий характер для їх розгляду та прийняття у формі політичних рішень (Мірошніченко Ю., 2012). Здається, що громадський контроль реалізується, переважно, у консультативних інститутах безпосередньої демократії.

Хоча роль громадського контролю у імперативних формах також може заперечуватися. Наприклад, інститут відкликання депутата місцевої ради за народною ініціативою може розглядатися як результат або наслідок громадського контролю щодо зазначених осіб, мірою їхньої юридичної відповідальності. Вибори та референдум також не можуть бути представлені як самостійна форма громадського контролю, оскільки не мають на увазі у своєму змісті процедури спостереження, аналізу та оцінки владних органів, вони за своєю суттю є скоріше результатом цієї діяльності, матеріалізують у підсумках голосування оцінку суспільством ефективності державної політики та окремих її суб'єктів. Однак, слід зазначити, що ці інститути супроводжуються здійсненням громадського контролю за основними стадіями виборчого процесу та

референдуму, що посилює достовірність вираження волі народу.

Звісно ж, що у співвідношенні категорій «громадський контроль» і «консультативні інститути прямого народовладдя» родовою ознакою є їх консультативність, тобто необов'язковість обліку у процесі прийняття остаточного управлінського рішення. Л.М. Шипілов із цього приводу цілком справедливо зазначає: «У законодавстві практично немає механізму обліку висловленого консультативними формами народовладдя волевиявлення. Зумовлено це тим, що не виконується принципу загальнонародності. Питання, яке виноситься на будь-яку з цих форм народовладдя, може мати суспільне та державне значення, проте законодавець не встановлює чисельності учасників, що дозволяє назвати ці форми способом загальнонародного волевиявлення, і, як уже згадувалося, немає механізму реалізації» (Шипілов Л.М., 2009). На його думку, різноманітні цілі консультативних форм народовладдя спрямовані на формування та врахування громадської думки; інформування населення про діяльність органів влади; залучення населення процеси прийняття публічно-правових рішень (Шипілов Л.М., 2009). З іншого боку, ряд форм громадського контролю є окремими консультативними інститутами прямого народовладдя. Проте різноманіття останніх детермінує необхідність виділення критеріїв віднесення тих чи інших консультативних інститутів до форм громадського контролю. Здається, що підставою такої диференціації може бути зміст впливу, що надається суспільством на владу.

Виходячи з вищесказаного, всі консультативні інститути можна умовно розділити на дві групи на основі оцінки характеру зв'язків, що утворюються в структурі взаємодії вищезгаданих публічної влади та інститутів громадянського суспільства: інститути, що засновані на простому односторонньому впливі громадськості (у деяких випадках тиску) на органи публічної влади. Ця група не передбачає аналізу чи оцінку інформації, а сформована лише у однієї проєкції, що передбачає здійснення безпосереднього впливу громадян та їх об'єднань на прийняття управлінських рішень. До них слід зарахувати, наприклад, публічні заходи, громадські ініціативи, звернення громадян, накази виборців; інститути, що засновані на впливі громадськості на органи публічної влади, що передбачає запит, оцінку та аналіз отриманої інформації, встановлення відхилень та порушень у процесі зіставлення необхідного та реально існуючого.

У цьому контексті слід зазначити наявність двосторонніх обопільноспрямованих зв'язків між державою та громадянським суспільством, відсутність прямого тиску чи запиту на інтереси останнього. До цієї групи слід віднести громадські обговорення, публічні слухання, опитування, а також звіти депутатів перед виборцями. Різноманітність індивідуальних, групових та суспільних інтересів, що існують у державі, має забезпечуватися спеціальними гарантіями, що доповнюють регламентацію принципів демократизму та народовладдя. Як слушно зазначає Л.М. Шипілов: «Демократична правова держава не може нормально функціонувати без політичного різноманіття життя, основу якого становить політичний плюралізм, прояв свободи людини» (Шипілов Л.М., 2009). Ідеї та цінності лежать в основі політичної влади будь-якого суспільства, це її першооснова, що визначає напрями публічного управління та розвитку.

Наявність різноманіття політичних ідей і поглядів говорить про зрілість самого суспільства, його готовність реалізовувати їх у процесі взаємодії з державою, брати участь у владі, зокрема, через діяльність політичних партій. А. Толочко із цього приводу зазначає: «із самого факту закріплення у р. 2 ст. 36 Конституції України політичного різноманіття і багатопартійності виявилось прагнення створення таких політичних партій, які представляли різні соціальні групи і дозволяли б говорити про демократичність політичної системи в цілому» (Tolochko, A., 2014). Він також відзначає високу політичну роль політичних партій у процесі державного управління: «Уряд може дізнаватися, в якому напрямку лежать симпатії народу і які урядові заходи потрібно зробити, щоб завоювати народне співчуття тільки на підставі того, які політичні партії мають у своєму розпорядженні більшість у країні та народне представництво. Все це свідчить про величезне значення політичних партій для всього державного устрою сучасної держави» (Tolochko, A., 2014).

Політичні партії є інституційним втіленням існуючих ідей, поглядів, переконань та найважливішим організаційним елементом, який проводить ці ідеї до системи державного управління. Унікальність їх політико-правової сутності та ролі в суспільстві обумовлена двоїстою природою, з одного боку, як організаційно – правова форма громадського об'єднання, вони є інститутом громадянського суспільства, проте, з іншого боку, беручи участь у виборах та отримуючи мандат на представництво, політична партія стає частиною державного механізму. Аналізу-

ючи правові основи української багатопартійності, В.М. Кириченко констатує: «Політичні партії включені до процесу владних відносин і в той же час, будучи добровільними об'єднаннями в рамках громадянського суспільства, виступають як необхідний інститут представницької демократії, що забезпечує участь громадян у політичному житті суспільства, політичну взаємодію громадянського суспільства та держави, цілісність і стійкість політичної системи» (Кириченко В.М., 2016). Політичний та ідеологічний плюралізм детермінує формування безлічі політичних партій, які, конкуруючи між собою у боротьбі за владу, сприяють реалізації у політичному просторі різноманітних інтересів та потреб суспільства.

Важливість політичних партій у процесі в процесі взаємодії державних та громадських інститутів підкреслює вчений А. Толочко, який пише: «Політичні партії призначені виконувати теоретико-ідеологічну функцію і бути посередниками між громадянським суспільством та державою, оскільки вони науково узагальнюють, систематизують, обґрунтовують, оформлюють інтереси населення у вигляді заяв, політичних програм, доктрин та доносять їх до влади» (Tolochko, A., 2014). Політичні партії уважно стежать за особливостями державної політики, що є поряд із громадською думкою головним предметом їхньої уваги, і мають можливість висловити невдоволення або погодитися з рішеннями влади у своїх програмних документах. Крім того, опозиційні партії, які не змогли за результатами виборів набрати необхідну більшість голосів для визначення напрямів державного управління або взагалі не представлені в парламенті, апріорі є важливим контролером діяльності органів влади. Л.М. Шипілов цілком справедливо зауважує: «Одним із проявів політичного плюралізму виступає багатопартійність, яка постає як форма громадського управління та діє як механізм використання розбіжності інтересів, інакодумства та роздуми з метою прогресивного розвитку» (Шипілов Л.М., 2009). Зміст категорії «багатопартійність» відображає як кількісний аспект, що полягає у гарантованості державою свободи та рівності формування та функціонування безлічі політичних партій, так і якісний аспект, що передбачає ефективність обліку та представництва інтересів громадян за допомогою політичних партій.

Потрібно зазначити, що існування в суспільстві великої кількості політичних партій ще не говорить про реальну багатопартійність, а поряд із зазначеною умовою передбачає дотримання

ними статутних та програмних цілей для повноцінної реалізації інтересів громадян. Багатопартійність виступає конституційною гарантією неприпустимості домінування однієї політичної партії, вона відкриває їм можливість для взаємного контролю, підвищуючи їхню відповідальність перед суспільством та державою.

Таким чином, наявність у державі елементів громадського контролю обумовлено нормативним закріпленням та практичною реалізацією основ конституційного ладу, що визначають його республіканську та демократичну сутність, що передбачає варіативність форм вираження народного суверенітету, політичне та ідеологічне різноманіття, а також функціонування багатопартійної політичної системи, що включає також діяльність демократичної опозиції.

Громадський контроль обумовлений як змістом конституційних норм, які визначають основи конституційного ладу, так і безпосередньо пов'язані з системою основних конституційних прав і свобод людини і громадянина. Окремі права та свободи, такі як свобода думки, свобода слова, свобода переконань, свобода думок визначають глибинний зміст даного інституту, його природне та функціональне призначення, а інші сприяють його практичній реалізації, нерозривно пов'язані з механізмом його реалізації як форми конституційно-правової взаємодії публічної влади та громадянського суспільства (право на інформацію, право на об'єднання, право на участь в управлінні справами держави, право на правосуддя, право на звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування, право на організацію та проведення публічних заходів). Ціннісна орієнтація людини в суспільстві, формування її інтересів, потреб, напрямів саморозвитку та самореалізації, взаємодія між собою в соціумі та з державою повинні забезпечуватися достатнім ступенем свободи таких можливостей та відносин.

Конституційне закріплення свободи думки, слова, переконань та думок є гарантією існування незалежної вільної особистості як основи демократичної держави та громадянського суспільства. Дані категорії визначають характер взаємодії влади та громадян, що відображає автономність волі кожного із суб'єктів. Об'єднуючим елементом всіх чотирьох понять є віднесення їх до розряду політичних прав і свобод, тобто вже спочатку думки, слова, переконання, думки людини розглядаються в аспекті їхньої публічності – правової природи. Слід зазначити, що визначення «ідея», «слово», «переконання», «думка» є однозначно самостійними, але

тісно взаємопов'язаними поняттями, оскільки є результатом психоемоційної діяльності людини. Розгляд даних категорій у сфері науки публічного управління з метою забезпечення свободи їх реалізації також говорить про необхідність їх диференціації.

Здається, що в контексті філософського та психологічного ракурсу, думка є первинною щодо переконань та думок, які народжуються в процесі розумової діяльності, але під зовнішнім впливом певних факторів. Думки та переконання є мірою внутрішньої свободи людини, а слово є зовнішнім вербальним виразом перших трьох категорій. Особливий інтерес представляє категорія «думки», яка, з одного боку, визначає внутрішню свободу людини, а з іншого боку, за її зовнішньої характеристики доповнюється поняттям «вираз думки».

Аналіз практики Європейського Суду з прав людини дозволяє зробити однозначний висновок про те, що у справах, які торкаються публічної сфери та передбачають необхідність реалізації суспільного інтересу, що становлять особливу суспільну значущість та резонанс, рішення виноситимуться на користь свободи слова (Огляд практики європейського суду з прав людини, 2019). Таким чином, слід констатувати, що в міжнародній судовій практиці суспільні інтереси та громадська думка є домінуючим фактором у захисті свободи слова.

Думки, переконання людини та їх вербальне вираження тісно пов'язані з категорією «інформація», адже саме зовнішній інформаційний вплив є рушійним фактором розвитку процесу мислення, обробки інформації, що надходить, і перетворення її в особистісні ціннісні установки, ідеї. Інформація є об'єктом громадських інтересів, проте її значення розкривається у забезпеченні когнітивної потреби суспільства, а й у цьому, що вона є дуже важливим елементом управління і взаємодії держави й громадянського суспільства. В.Л. Ортинський, аналізуючи взаємозв'язок права на інформацію та громадського контролю, цілком справедливо констатує: «Право на отримання інформації є першорядним, оскільки дозволяє отримати первинну інформацію, необхідну для реалізації тих чи інших форм громадського контролю. В основі реалізації цього права лежать принципи гласності та відкритості процесу функціонування виконавчої, законодавчої, судової влади, правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування, без забезпечення яких неможливе становлення громадянського суспільства» (Ортинський В.Л., 2016).

Прийняття політичних рішень передбачає аналіз інформації змісту та структури соціальних інтересів, у свою чергу будь-яка дія влади має забезпечуватися інформаційною відкритістю для населення. Однак розглядати право на інформацію лише в контексті забезпечення доступу громадських інститутів до такої інформації було б не зовсім вірно. Сучасні комунікативні відносини між суспільством та владою детермінують і наявність зворотного зв'язку, тобто, щоб населення не лише отримувало інформацію про діяльність держави, а й інформувало владні органи про свої інтереси та потреби, що формувало соціальний запит на урахування громадської думки в процесі державного управління.

Високе значення транспарентності діяльності органів управління та розкриття інформації з питань, що становлять суспільний інтерес, для формування та розвитку демократичного суспільства неодноразово наголошувалося в міжнародних документах. Так, у Рекомендації гес (2002) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Про доступ до офіційних документів» доступ до інформації розглядається як необхідна умова та засіб формування у громадськості адекватного подання та власної думки про свою державу, суспільство, органи влади; забезпечення її участі у суспільно значущих справах; зміцнення дієвості та ефективності функціонування органів влади, підтримки їхньої єдності; протидії корупційності; утвердження легітимності адміністративних органів та зміцнення довіри до них (Про доступ до офіційних документів, 2002).

Особлива роль у забезпеченні інформаційної відкритості органів влади належить інформаційно-комунікаційним технологіям (ІКТ), які не тільки сприяють поширенню публічно-значущої інформації, але посилюють політичну патисипаторність громадських інститутів. Нині активне зростання інформаційних процесів, призвело до вдосконалення та спрощення комунікативних відносин між державою та інститутами громадянського суспільства. «Електронна держава», «електронна демократія» набули великого розвитку в Україні.

Роль електронної держави полягає в тому, щоб удосконалити механізм взаємодії суспільства і держави з метою вирішення життєво важливих проблем, спростити процедури надання адміністративних послуг, знизити витрати на утримання державного апарату, покращити якість державних рішень, що приймаються, забезпечити принципи прозорості та відкрито-

сті при здійсненні влади, підвищити правосвідомість населення та забезпечити здійснення влади населенням за допомогою інформаційно-комунікативних технологій. В умовах існування електронної держави інформаційно-комунікаційні технології охоплюють усі рівні суспільних відносин та мають розвиток у всіх напрямках взаємодії держави та громадянського суспільства. Застосування ІКТ при здійсненні демократичних процедур не лише значно полегшує процес прийняття управлінських рішень, а й легітимізує його, робить більш відкритим та дозволяє врахувати інтереси максимальної кількості суб'єктів. «Електронну демократію» можна визначити як механізм реалізації принципу народовладдя у вигляді прямого волевиявлення громадян та його організацій з урахуванням використання різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій за умов існування інформаційного суспільства.

4. Механізм взаємодії публічної влади та громадянського суспільства

Таким чином, даний феномен відображає механізм взаємодії публічної влади та громадянського суспільства в частині впливу останнього на прийняття політичних рішень, а також є механізмом реалізації громадського контролю за діяльністю органів публічної влади, що сприяє відкритості системи публічного управління. Розвиток ІКТ полегшує процес участі громадян у управлінні справами держави. Багато існуючих інститутів безпосередньої демократії та форм громадського контролю можуть бути орієнтовані на використання ІКТ, серед яких слід особливо виділити публічні слухання, громадське обговорення законопроектів, вибори та референдум, електронні звернення громадян. У системі забезпечення інформаційної відкритості органів державної влади слід також відзначити особливу роль засобів, що виконують найважливішу комунікативну функцію, реалізуючи обмін інформацією між державою та суспільством.

Свобода інформації та свобода засобів масової інформації тісно взаємопов'язані між собою. Безперешкодна реалізація свободи ЗМІ є найважливішим джерелом ідей, думок, критики та іншої інформації, що забезпечує право громадян на інформацію. Здається, що, маючи серйозний потенціал для формування громадської думки, з одного боку, і досить широкі повноваження у сфері взаємодії з органами публічної влади ЗМІ не можуть розглядатися виключно як джерело інформації. Їхня роль у забезпеченні відкритості системи публічного управління, гласності прийняття рішень та протидії корупції

безумовно висока. Крім цього засоби інформації традиційно ставляться до інститутів громадянського суспільства, але це теоретично і дедалі частіше практично робить їх повноцінним суб'єктом громадського контролю над діяльністю влади.

Отримання інформації громадськістю, що досягається за допомогою використання механізму громадського контролю, є кінцевою метою реалізації суспільного інтересу і, у свою чергу, сприяє формуванню громадської думки. ЗМІ виконують дуже важливу функцію в ланцюжку відносин «суспільний інтерес – громадський контроль – інформація – громадська думка», що підтверджується міжнародно-правовим підходом до визначення правової природи та ролі засобів масової інформації у забезпеченні прав людини. Так, у Декларації про засоби масової інформації та права людини 1970 р. зазначається, що засоби масової інформації мають діяти на користь широкого загалу. Цей документ констатує: «Офіційна влада відповідно зобов'язана в розумних межах надавати інформацію з питань, що становлять інтерес для громадськості, а засоби інформації зобов'язані повідомляти повну і вичерпну інформацію про державні справи» (Платформа ефективного регулювання, 2021).

Громадський контроль, заснований на суспільному інтересі, передбачає отримання достовірної інформації про діяльність органів публічної влади для формування суспільної оцінки та думки громадян, що передбачає активну участь ЗМІ в цьому процесі. Як зазначається в Рішенні Європейського Суду з прав людини у справі «Кастеллс проти Іспанії»: «Свобода друку надає для громадян один із найдосконаліших способів відкривати для себе і виробляти думку про погляди та позиції своїх політичних лідерів... У демократичній системі дії чи недогляду Уряди повинні стати предметом пильної уваги не лише законодавчої та судової влади, а й преси та громадської думки» (Кастеллс, 1992).

Потреби, інтереси індивіда мають велику ймовірність обліку у процесі прийняття політичних рішень у разі колективного представлення. Право на об'єднання сприяє агрегування та акумулювання інтересів індивідів в єдине ціле. Інституційним виразом цього права виступають насамперед громадські об'єднання та професійні спілки. Характерною рисою громадського об'єднання є те, що воно створюється для здійснення конкретних цілей, завдань, виду діяльності, у ході якої реалізуються певні права та інтереси громадян. Слід зазначити, що цілі

громадських об'єднань пов'язані із завданнями, які стоять перед державою та суспільством. Громадські об'єднання є активною частиною громадянського суспільства, здатною не тільки агрегувати інтереси, а й захищати їх у разі порушення, а також відстоювати у відносинах з державою.

Становлення громадянського суспільства неможливе без розвитку так званого третього сектора - великої мережі громадських об'єднань різної спрямованості. Саме вони, висловлюючи горизонтальні зв'язки між елементами громадянського суспільства. У якості інституту громадянського суспільства громадські об'єднання виступають активним суб'єктом взаємодії із державою. Вони виконують важливу роль у процесі контролю за діяльністю органів публічної влади, оскільки відповідно до законодавства наділяються низкою повноважень щодо взаємодії з державою.

Громадські об'єднання забезпечують діалог між громадянським суспільством та державою, при цьому становлення взаємодії громадських об'єднань та влади має бути спрямоване на постановку та вирішення суспільно значущих проблем, забезпечення умов, за яких влада спільно з громадськими структурами приходить до одноманітного розуміння пріоритетів і цілей соціальної політики та реалізує їх на практиці.

Політична участь інститутів громадянського суспільства на вирішення завдань громадського управління є пріоритетним напрямом їх конституційно-правової взаємодії з громадою, якою реалізується зокрема і контрольна функція. Участь громадян в управлінні справами держави є найважливішим елементом демократичного суспільства, який закріплює на конституційному рівні можливість не лише впливати на напрямки політики, а й контролювати управлінський процес, забезпечуючи ефективність реалізації владних ресурсів та припиняючи зловживання їх використання. Це право дозволяє забезпечувати як реалізацію народного суверенітету, так і висловлює суттєві характеристики, пов'язані зі здійсненням влади, наприклад, публічність, відкритість, взаємодію з демократичними інститутами, орієнтацію громадської підтримки, запобігання конфліктів у суспільних відносинах тощо. Звідси, участь громадян у державному управлінні обґрунтовано розглядається як одна з форм контролю громади за діяльністю виконавчої влади.

Громадський контроль повинен розглядатися не як прямий вплив на управління справами держави, а через призму основних методів його здійснення: спостереження за сферою

державного управління, перевірки прийнятих рішень та оцінки даної діяльності. Крім того, говорити про те, що участь громадян в управлінні справами держави є формою громадського контролю, була б не зовсім вірним, скоріше навпаки, громадський контроль є одним із способів участі громадян в управлінні справами держави, адже контроль – це частина управління.

Таким чином, громадський контроль та участь громадян в управлінні справами держави співвідносяться між собою відповідно як частина та ціле. Тому частина форм участі громадян в управлінні справами держави розглядатиметься і як форми громадського контролю.

Реалізація права здійснення правосуддя практично сприяє здійсненню однієї з основних цілей громадського контролю – забезпечення відкритості і гласності судочинства як із напрямів діяльності держави. Участь громадськості у відправленні правосуддя слід розглядати як форму реалізації суверенітету народу у здійсненні найважливішого виду структури державної влади. Право громадян на участь у відправленні правосуддя необхідно розглядати як з точки зору професійної участі, тобто як судді, так і з точки зору громадської участі – як присяжні так і арбітражні засідателі. Остання із зазначених форм реалізації права громадян на виправлення правосуддя може розглядатися як форма громадського контролю за діяльністю органів судової влади.

Відкритість публічної влади, її орієнтація на діалог із громадянським суспільством має на увазі постійний процес обміну інформацією, важлива роль у якому відводиться зверненням громадян. Звернення громадян до органів публічної влади є дуже важливим джерелом інформації для держави про інтереси та потреби суспільства, яке надає певний вплив на корекцію державної політики відповідно до її змісту. Досліджуючи специфіку інтерактивних форм контролю громадськості за діяльністю органів державної влади, слід зазначити, що звернення громадян є найпоширенішою на сьогоднішній день формою громадського контролю, способом участі громадян та їх об'єднань в управлінні справами держави. Через реалізацію права на звернення громадяни та їх об'єднання можуть здійснювати постійну взаємодію з громадськими органами та організаціями у процесі здійснення громадського контролю. У цих відносинах звернення використовуються і як спосіб отримання додаткової інформації суб'єктами громадського контролю, і виступають як результат суспільної

контрольної діяльності, коли зазначені суб'єкти направляють пропозиції та узагальнені висновки, що містяться у підсумкових документах.

Функціонування будь-якої демократичної держави неможливо уявити без організації та проведення різних публічних заходів, з яких здійснюється вільне вираження, формування та обмін думками, висування конкретних вимог громадян та їх об'єднань з різних питань життя. У правових позиціях Європейського Суду з прав людини неодноразово підкреслювався фундаментальний характер права на свободу зборів як основи для розвитку та підтримки ідеалів та цінностей демократичного суспільства, а також його безпосередній зв'язок зі свободою думки, совісті, релігії (Огляд практики європейського суду з прав людини, 2019). Свобода зборів забезпечує громадянам реальну можливість у вигляді проведення публічних заходів впливати на діяльність органів публічної влади як безпосередньо, так і шляхом формування громадської думки, і тим самим сприяти підтримці мирного діалогу між громадянським суспільством і державою, не виключаючи водночас критики як окремих дій та рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, так і політики, що проводиться ними в цілому, а також надає громадянам та їх об'єднанням реальну можливість заявляти та відстоювати свою позицію і висувати громадянські ініціативи з значних, з їхньої точки зору, суспільно-політичних питань з метою залучення уваги до відповідних проблем та забезпечення своєчасного та адекватного реагування на них з боку публічно-владних інститутів.

Проектуючи зміст цього права на відносини, пов'язані зі здійсненням громадського контролю, можна зробити висновок, що проведення публічних заходів тісно корелює з його результатами і може розглядатися як правовий наслідок контрольних заходів, організованих громадянами та їх об'єднаннями.

Таким чином, можливості реалізації громадського контролю в демократичній державі безпосередньо залежать від варіативності основних прав і свобод людини і громадянина, що закріплюються на конституційному рівні, за допомогою яких визначається правовий статус його суб'єктів, форми, результати та правові наслідки громадського контролю.

5. Висновки

Резюмуючи вищесказане, слід ще раз підкреслити, що чинна Конституція України сформулювала основні принципи для ефективного здійснення громадського контролю за діяль-

ністю органів публічної влади, а також визначила форми його реалізації.

Здійснення громадського контролю сприяє встановленню паритету публічних та приватних інтересів у процесі прийняття управлінських рішень та детермінується конституційним встановленням принципу народовладдя, що визначає народ як єдине джерело влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ: —

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K?an=827574> (дата звернення: 10.12.2022 р).
2. Центр демократії та верховенства права (2020). Чи справді Україна парламентсько-президентська республіка? URL: <https://cedem.org.ua/analytics/parlamentsko-prezydentska-respublika/> (дата звернення: 15.12.2022 р).
3. Щербанюк О.В. Народний суверенітет і реалізація владоспроможності демократичної держави: монографія. книга II. монографія. К.: Логос, 2013. 306 с.
4. Янчук А.О. Поняття контрольної діяльності народу: конституційно-правовий аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Серія Право. Випуск 24. Том 1. С. 165–169.
5. Тимошин В.В. Державно-правові проблеми аналізу контрольної діяльності: напрями контролю і їх правове забезпечення. Наукові праці МАУП. 2011. Вип. 1 (28). С. 170–174.
6. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 230 с.
7. Богачова О. Принцип демократизму законотворчого процесу. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. Вип. 3/2012. К., 2012. С. 5–11.
8. Даймонд Л. Определение и развитие демократии. Теория и практика демократии. Избранные тексты. Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева, Б.Г. Капустина. М.: Ладомир, 2006. С. 25.
9. Мірошниченко Ю. Конституційно-правові моделі народного представництва в контексті демократичного розвитку. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. Вип. 3/2012. К., 2012. С. 41–46.
10. Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави: Монографія. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 216 с.
11. Tolochko, A. (2014). Багатопартійність: Сутність, передумови виникнення та функціональна специфіка. Філософія та політологія в контексті сучасної культури, (7), 254–262.
12. Політико-правова система України. навч. посіб./за заг. ред. В.М. Кириченка. Запоріжжя: ЗНТУ, 2016. 204 с.
13. Огляд практики європейського суду з прав людини: Витяг із Річного звіту Європейського суду з прав людини за 2019 рік, Рада Європи. URL: <https://rm.coe.int/short-survey-2019-ukr/1680a1b4c0> (дата звернення: 10.12.2022 р).
14. Ортинський В.Л. Удосконалення державної політики у сфері інформаційних технологій у контексті діяльності органів виконавчої влади. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2016. № 801. С. 3–8.
15. Про доступ до офіційних документів: Рекомендація гес (2002) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам. Офіційний сайт Ради Європи. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/205.htm> (дата звернення: 10.12.2022 р).
16. Платформа ефективного регулювання (2021). Декларація про засоби масової інформації та права людини: Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи від 23 січня 1970 р. № 428 (1970). URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id210447> (дата звернення: 18.12.2022 р).
17. Кастеллс (Castells) проти Іспанії: Рішення Європейського Суду з прав людини від 23 квітня 1992. Офіційний сайт Європейського Суду з прав людини. URL: http://european-court.eu/uploads/ECHR_Castells_v_Spain_23_04_1992.pdf (дата звернення: 20.12.2022 р).

REFERENCES: —

1. Konstytutsiya Ukrayiny, pryynyata na p'yatyi sesiyi Verkhovnoyi Rady Ukrayiny 28 chervnya 1996 roku [The Constitution of Ukraine, adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996], available at: <https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K?an=827574> (Accessed 10 December 2022).
2. Tsentr demokratiyi ta verkhovenstva prava (2020). Chy spravdi Ukrayina parlament-s'ko-prezydent-s'ka respublika? [Center for Democracy and the Rule of Law (2020). Is Ukraine really a parliamentary-presidential republic?], available at: <https://cedem.org.ua/analytics/parlamentsko-prezydentska-respublika/> (Accessed 15 December 2022).
3. Shcherbanyuk, O., V. (2013), Narodnyy suverenitet i realizatsiya vladospromozhnosti demokratychnoyi derzhavy [People's sovereignty and implementation of the power of a democratic state], Lohos, Kyiv [in Ukrainian].
4. Yanchuk, A., O. (2014), Ponyattya kontrol'noyi diyal'nosti narodu: konstytutsiyno-pravovyy aspekt [The concept of control activity of the people: constitutional and legal aspect], Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu, Seriya Pravo, 24. T. 1, pp. 165–169 [in Ukrainian].
5. Tymoshyn, V., V. (2011), Derzhavno-pravovi problemy analizu kontrol'noyi diyal'nosti: napryamy kontrolyu i yikh pravove zabezpechennya [State and legal problems of the analysis of control activities:

- areas of control and their legal support], *Naukovi pratsi MAUP*, 1 (28), pp. 170–174 [in Ukrainian].
6. Holovaty, M., F. (2011), *Demokratiya: istoriya, teoriya, praktyka* [Democracy: history, theory, practice], DP «Vyd. dim «Personal», Kyiv [in Ukrainian].
 7. Bohachova, O. (2012), *Pryntsyp demokratyzmu zakonotvorchoho protsesu* [The principle of democracy in the law-making process], *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 3, pp. 5–11 [in Ukrainian].
 8. Daymond, L. (2006), *Opredeleniye i razvitiye demokratii. Teoriya i praktika demokratii. Izbrannyye teksty*, [Definition and development of democracy. Theory and practice of democracy. Selected texts], Lodomir, Moscow [in Russian].
 9. Miroschnychenko, Yu. (2012), *Konstytutsiynopravovimodelinarodnohopredstavnytstvavkonteksti demokratychnoho rozvytku* [Constitutional and legal models of people's representation in the context of democratic development], *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 3, pp. 41–46 [in Ukrainian].
 10. Shypilov, L., M. (2009), *Narodovladdya yak osnova demokratychnoyi derzhavy* [People's rule as the basis of a democratic state], Vydavnytstvo "FINN", Kharkiv [in Ukrainian].
 11. Tolochko, A. (2014). *Bahatopartiynist': Sutnist', peredumovy vynyknennya ta funktsional'na spetsyfika* [Multipartyism: Essence, prerequisites for emergence and functional specificity], *Filosofiya ta politolohiya v konteksti suchasnoyi kul'tury*, (7), pp. 254–262. [in Ukrainian].
 12. Kyrychenko, V., M. (2016), *Polityko-pravova systema Ukrainy* [Political and legal system of Ukraine], NTU, Zaporizhzhya [in Ukrainian].
 13. Rada Yevropy (2019), *Ohlyad praktyky yevropeys'koho sudu z prav lyudyny* [Overview of the practice of the European Court of Human Rights], *Vytyah iz Richnoho zvituv Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny za 2019*, available at: <https://rm.coe.int/short-survey-2019-ukr/1680a1b4c0> (Accessed 10 December 2022).
 14. Ortyns'kyy, V., L. (2016), *Udoskonalennya derzhavnoyi polityky u sferi informatsiynykh tekhnolohiy u konteksti diyal'nosti orhaniv vykonavchoyi vlady* [Improvement of state policy in the field of information technologies in the context of activities of executive authorities], *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*, Seriya: Yurydychni nauky, 801, pp. 3–8 [in Ukrainian].
 15. Rada Yevropy (2002), *Pro dostup do ofitsiynykh dokumentiv: Rekomendatsiya rec 2 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam* [On access to official documents: Recommendation 2 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states], available at: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/205.htm> (Accessed 10 December 2022).
 16. Platforma efektyvnoho rehulyuvannya (2021). *Deklaratsiya pro zasoby masovoyi informatsiyi ta prava lyudyny: Rezolyutsiya Parlament-s'koyi Asambleyi Rady Yevropy vid 23 sichnya 1970 r. № 428 (1970)* [Declaration on the Mass Media and Human Rights: Resolution of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe of January 23, 1970 No. 428 (1970)], available at: <https://regulation.gov.ua/documents/id210447> (Accessed 18 December 2022).
 17. *Yevropeys'kyy Sud z prav lyudyny (1992), Kastells (Castells) proty Ispaniyi: Rishennya Yevropeys'koho Sudu z prav lyudyny vid 23 kvitnya 1992* [Castells v. Spain: Judgment of the European Court of Human Rights of 23 April 1992], available at: http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Castells_v_Spain_23_04_1992.pdf. (Accessed 20 December 2022).